

Memlük Sultanlarından Seyfeddin Ebûbekir ve Alaeddin Küçük Dönemlerinde (741-742/1341) Büyük Emîrler Arasındaki Mücadeleler

Fatih Yahya AYZ*

Abstract

Conflicts Among the Grand Amirs in the Periods of Two Mamluk Sultans, Sayf al-Din Abubakr and Ala al-Din Küçük (741-742/1341). After a period of stability and calm during the third sultanate of al-Malik al-Nasır Muhammad b. Qalawun (709-741/1310-1341), one of the most powerful sultans of Mamluks, Mamluk State entered a new turbulent time because of power struggle among the grand amirs who took the advantage of new sultans' being inexperienced and incapable. In this study, we dealt with this power struggle and its effects on the state.

Key Words: Grand Amirs, Royal Mamluks, Khoshdash and Qawsûn.

Giriş

Memlûkler Devletinin (648-923/1250-1517) büyük sultanlarından el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun'un, özellikle üçüncü saltanati (709-741/1310-1341) sırasındaki icraatları daha sonra tahta çıkan oğullarının dönemi için belirleyici bir rol oynamıştır. Daha önceki saltanat dönemlerinde yaşının küçüklüğü sebebiyle büyük ümeranın¹ baskısı al-

* **Dr.**, Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi, e-posta: fyayaz@yahoo.com/fyayaz@cu.edu.tr

1 Memlûkler döneminde emîrlerin rütbeleri esas olarak yüzler, kırklar (tabilhâne) ve onlar emîrliği şeklinde üç kademe idi. "Ümerâü'l-mîin" veya "mukaddemü'l-ülûf" olarak da tabir olunan yüzler emîrleri, Memlûk ordusundaki en üst rütbeyi hâiz mahdut sayıda bir grup olup, "büyük ümera" şeklinde nitelendirilmekte idi. Emirleri altında normal zamanda en az yüz süvari bulunur, savaş sırasında ise "ecnâdü'l-halka" denilen tımarlı askerlerden bin kişiye komuta ederlerdi, bu sebeple onlara "emîrü mie" veya "mukad-

tına giren ve idareyi bunlara bırakmak zorunda kalan Muhammed b. Kalavun,² üçüncü saltanatıyla birlikte otoritesini yerleştirmek için kendisi aleyhinde davranan veya böyle davrandıklarını düşündüğü önceki dönemlerden kalan büyük emîrleri acımasız bir şekilde devreden çıkarmıştır.³ Bunların bir kısmını aç-susuz bırakarak, boğdurarak veya suya atılarak öldürttüğü, bir kısmını sürgüne gönderdiği, bir kısmını da yirmi yıl gibi uzun bir süre hapiste tuttuğu belirtilmekte, onun bu sert cezalandırma şeklinin herkesi büyük bir korkuya sevk ettiği söylenmektedir.⁴ Çok vesveseli ve kuruntulu olduğu, hatta oğlundan şüphelense onu bile öldürtebilecek karaktere sahip bulunduğu⁵ belirtilen Muhammed b. Kalavun'u bu duruma daha önceki acı tecrübelerinin getirdiği açıktır. O, bu tecrübelerinden hareketle, önceki dönemlerden kalan büyük emîrlerin çoğunu devreden çıkarmakla kalmamış, aynı zamanda kendisine bağlı

demü elf" isimleri verilirdi. Rütbece onların altında bulunanlara "ümerâü tablhâne" (bando emirleri veya kırk başlar) denilir ve komutaları altında, bazılarının ki yetmişe ulaşmakla birlikte genellikle kırk memlûk bulunurdu. Rütbece bunların ardından, emirleri altında on-yirmi arası memlûk bulunan "ümerâü işrînât" veya "aşerât" (yirmiler emîrleri), on memlûk bulunan "ümerâü aşere" (on başlar, onlar emîrleri) ve beş memlûk idare eden "ümerâü hamsevât" (beşler emîrleri) geliyordu. Memlûkler'de siyasi, idarî ve iktisadî otorite, bahsedilen askerî sınıfın, özellikle de üst rütbeli büyük emîrlerin elindeydi. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Şihabeddin Ahmed b. Yahya b. Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâlikü'l-emsâr: Memâlikü Mısr ve's-Şâm ve'l-Hicâz ve'l-Yemen* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1985, s. 27, 28; Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fi sinâati'l-inşâ*, I-XV, Kahire 1910-1920, IV, 14-15; Makrîzî, *Kitâbü'l-Mevâiz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hıtat ve'l-âsâr*, I-II, Beyrut, ts., II, 215-216; Garsüddin Halil b. Şahin ez-Zâhirî, *Zübdetü Keşfi'l-memâlik ve beyânü't-turuk ve'l-mesâlik* (nşr. Paul Ravassse), Paris 1894, s. 113; David Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army -II", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies (BSOAS)*, XV (1953), s. 467-471; İsmail Yiğit, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, VII, İstanbul 1991, s. 208 vd., 379.

- 2 M. Cemaleddin Süfür, *Devletü Benî Kalavun fi Mısr*, Mısır 1947, s. 33, 41; Robert Irwin, *The Middle East in the Middle Ages The Early Mamluk Sultanate (1250-1382)*, Illinois 1986, s. 105; Adil Zeytûn, *Târîhu'l-Memâlik*, Dimaşk, ts., s. 52, 55-56; Kazım Yaşar Kopruman, "Memlûkler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1992, VII, 476-477, 483, 484; Ali Aktan, "Bahrî Memlûklerden Sultan Kalavun ve Hânedamı", *Belleten*, LIX/226 (1995), s. 611.
- 3 Reuven Amitai, "The Remaking of the Military Elite of Mamlûk Egypt by al-Nâsir Muhammed b. Qalâvûn", *Studia Islamica*, LXXII (1990), s. 145; Amalia Levanoni, "The Mamluk Conception of the Sultanate", *International Journal of Middle East Studies*, XXVI/3 (1994), s. 380.
- 4 Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk* (nşr. M. Mustafa Ziyâde-Sâid A. Âşûr), I-XII, Kahire 1956-1973, II/2, 524. Ayrıca bk. Amitai, "The Remaking ...", s. 150-156.
- 5 Makrîzî, *el-Hıtat*, I-II, Beyrut, ts., II, 306; Takıyyüddin Ebû Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe* (nşr. Adnan Derviş), I-IV, Dimaşk 1977-1997, II, 194.

bir memlûkler ve ümera grubu teşkil ederek, idareyi tam anlamıyla kendi kontrolüne almıştır.⁶

Sultan Muhammed b. Kalavun'un ana stratejisi, kendine bağlı bir askerî aristokrasi kurmanın yanı sıra, bir yandan da bunları tam bir kontrol altında tutmak üzerine kuruluydu. Son saltanatı süresince huzurundaki toplantı günlerinde hiçbir emîrin, yanındaki arkadaşı ile konuşmaya cesaret edememesi, hatta yüzüne dahi bakamaması, toplantı günleri dışında da ümeranın herhangi bir vesileyle bir araya gelememesi, böyle bir olay vuku bulduğunda ise önce sessiz kalıp daha sonra bu emîrleri tutuklatmak ya da sürgüne göndermek suretiyle cezalandırması,⁷ Muhammed b. Kalavun'un söz konusu stratejisinden kaynaklanıyor olmalıdır. O, bu stratejisinin gereği olarak bir emîrin aşırı derecede güçlenmesine müsaade etmeyerek onu devreden çıkarıyor, ancak yerine bir başkasını ikame etmeyi de ihmal etmiyordu. Böylece kendi iktidarını emniyet altına almış oluyordu. Bu stratejisini tamamlayıcı bir politika da kendi memlûklerinin oluşturduğu hasekîlerinin⁸ yanı sıra, bir denge unsuru olarak "berrâniyye" şeklinde isimlendirilen, sultan memlûklerinin, aralarında hoşdâşlık⁹

-
- 6 Amitai, "The Remaking...", s. 145 vd.; Sürûr, *Devletü Benî Kalavun*, s. 49-50; Irwin, *The Middle East*, s. 106-107; Kopruman, "Memlûkler", s. 489, 490; Kâsım Abduh Kâsım, "Muhammed b. Kalavun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXX (2005), s. 548.
- 7 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/2, 532; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 193-194; Ebü'l-Mehâsin Cemaleddin Yusuf b. Tağriberdî, *en-Nücumü'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, I-XII, Kahire 1956, IX, 172.
- 8 Sultan memlûkleri içinde özel bir grubu oluşturan ve sarayda çeşitli hizmetlerde kullanılan hasekîler, sultanın en yakın askerleridir. Bunlar daha sonra emîrlik payesi verilerek terfi ettirilmektedir. Daha geniş bilgi için bk. İbn Şahin ez-Zâhirî, *Zübdetü Keşfi'l-memâlik*, s. 115-116; Ayalon, "Studies...I", *BSOAS*, XV (1953), s. 213-216; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1988, s. 415-416; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûnü'l-İslâmiyye ve'l-vezâif ale'l-âsârî'l-Arabiyye*, I-III, Kahire, ts., I, 462-466.
- 9 Memlûkler döneminde, memlûkler arasındaki ilişkiler, kendilerini satın alıp yetiştiren ve baba gibi kabul ettikleri efendilerini ifade eden "üstâziyye" ve aynı üstâdin memlûkleri olmaları bakımından kardeşlik olarak nitelendirdikleri "hoşdâşiyye" kavramları çerçevesinde şekilleniyordu. Hoşdâş kelimesi bazen "hocdâş" olarak da ifade edilirken, aynı efendinin hizmetindeki arkadaş anlamında kullanılmaktaydı. Hoşdâşlar da kendi aralarında ağabey anlamında "ağa" ve küçük kardeş manasına gelen "ini" şeklinde hiyerarşik bir taksimat yapıyorlardı. Ağalar, bu hiyerarşiye göre liderlik ettikleri inilerini koruyup gözetirlerdi. Hoşdâşlık son derece kuvvetli bir bağ olup, sultanların tahta çıkmasından, hal' edilmesine kadar birçok hadisede önemli rol oynuyordu. Bu kavramlarla ilgili geniş bilgi için bk. Ahmed Abdürrazık, "el-Alâkâtü'l-üseriyye fi'l-mustalahi'l-Memlûki", *el-Mecelletü't-Târîhiyyetü'l-Mısriyye*, XXIII (1976), s. 155 vd.; Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi" (çev. Samira Kortantamer), *Tarih İncelemeleri Dergisi*. IV (1989), s. 238-247; Saïd A. Aşûr, *el-Müctemau'l-Mısri fi asri selâtîni'l-Memâlik*, Kahire 1992, s. 30.

ilişkileri bulunmadığından doğal liderleri kabul etmedikleri ikinci bir hasekî grubu teşkil eden emîrlerin güçlenmesine müsaade etmesiydi. Muhammed b. Kalavun, herhangi bir idarî görev vermediği, ancak bağlılıklarından emin olduğundan yönetimde nüfuz sahibi olmalarına imkân tanıdığı Kavsûn¹⁰ ve Beştâk¹¹ gibi berrânî emîrler sayesinde, kendine mensup memlûk ve emîrler arasından güçlü bir grubun çıkmasına ve yönetime müdahale etmesine mani oluyordu.¹² Kavsûn gibi emîrler, satın alındıktan sonra, diğer sultan memlûkleriyle birlikte eğitimden¹³ geçmedikleri ve berrânî kabul edildikleri için bunlar arasındaki kardeşlik bağıni ifade eden hoşdâşlık ilişkileri onlar için söz konusu değildi.¹⁴ Dolayısıyla büyük bir memlûk birliği teşkil etseler dahi, hoşdâş desteği olmadığından Muhammed b. Kalavun'un iktidarını tehdit etmeleri uzak bir ihtimaldi.

Ne var ki, Kavsûn ve Beştâk, Sultan Muhammed b. Kalavun'un son zamanlarında güçlerini artırmışlar ve birbirlerine rakip hale gelmişlerdi. Nitekim 741 (1341) senesinde sultan hastalanıp yatağa düşünce, Beştâk bundan sonrasını düşünerek hazırlık yapmak üzere saraydan ayrılmış, sultanın henüz ölmediği ve kendine geldiği bildirilince geri dönmüştü. Hem Kavsûn, hem de Beştâk muhtemel bir çatışma için birbirlerine karşı hazırlık yapmaya devam ediyorlardı. Bu durum, sultanın hastalığı nede-

10 Emîr Kavsûn (ö. 742/1342), el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun'un hasekîleri arasındaydı. Bu sultanın kızıyla da evlenen Kavsûn, Muhammed b. Kalavun'un ölümünden sonra da idaredeki etkinliğini devam ettirdi. Hayatı hakkında bk. Selahaddin Halil b. Aybek es-Safedî, *A'yânü'l-asr ve a'yânü'n-nasr* (nşr. Ali Ebû Zeyd v.dğr.), I-VI, Beyrut-Dımaşk 1998, IV, 136-141; Makrîzî, *el-Hıtat*, II, 307-308; Ebû'l-Fazl Şihabeddin Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yânî'l-mietî's-sâmine* (nşr. Abdülvâris Muhammed Ali), I-IV, Beyrut 1997, III, 154-155; Jo Van Steenberg, "The Amir Qawsûn, Statesman or Courtier? (720-741 AH/1320-1341 AD)", *Egypt and Syria in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras*, III (ed. U. Vermeulen-Jo Van Steenberg), Leuven 2001, s. 449-466.

11 Emîr Seyfeddin Beştâk da (ö. 742/1341) el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun'un yakın adamlarındandır. Hayatı hakkında bk. Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât* (nşr. Helmut Ritter v.dğr.), I, Wiesbaden 1962-, X, 142-144; Hasan b. Ömer b. Habîb, *Tezkire-tü'n-nebih fi eyyâmî'l-Mansûr ve benih* (nşr. Muhammed M. Emin-Saîd A. Âşûr), I-III, Kahire 1976-1986, III, 31; Makrîzî, *el-Hıtat*, II, 34-35; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 271-272.

12 Steenberg, "The Amir Qawsûn", s. 463-466.

13 Memlûk sistemine göre, satın alınan bir memlûk, saray olarak kullanılan Kal'atülceb'el'deki "tabaka" (ç. tûbâk) denilen okullara yerleştirilirdi. Burada dinî bilgiler alan memlûk daha sonra katı bir disiplin içinde askerî eğitimden geçirilir, bunun ardından da azat edilerek sultan memlûkleri arasına katılırdı. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", s. 221-234; Süleyman Kızıltoprak, "Memlûk", *DİA*, XXIX (2004), s. 89.

14 Steenberg, "The Amir Qawsûn", s. 454, 460-461.

niyle oluşan ortamdaki gerginliği daha da artırıyordu. Bunu öğrenen sultan, huzuruna çağırıldığı bu iki emîri barıştırarak fitneyi önlemeye çalıştı. Ancak sultanın huzurunda sureta barışmış görünen iki emîr, tavırlarıyla yönetimde huzursuzluk meydana getirmeye devam ettiler. Bundan rahatsız olan bazı büyük emîrlere, Sultan Muhammed b. Kalavun'dan bir veliht tayin etmesini istediler. Bunu kabul eden sultan, oğlu Seyfeddin Ebûbekir'i veliht olarak belirledi, Kavsûn ve Beştâk'ı da onun vasîleri ilan etti. Onlardan bu konuda söz de aldı. Sultan böylece kendisinden sonra meydana gelebilecek kargaşa ortamını bertaraf etmek istiyordu.¹⁵

Sultan Muhammed b. Kalavun'un üçüncü saltanatı sırasında, kendi memlûklerine karşı bir denge unsuru olarak kullandığı ve yönetimde istikrarı sağlamak için güçlenmelerine müsaade ettiği bu iki emîr, daha o ölmeden önce huzursuzluk çıkarmaya başlamışlardı. Dolayısıyla sultanın söz konusu politikası ve buna yönelik icraatları son zamanlarına kadar başarılı olmuşsa da, görüldüğü kadarıyla, ölümünden hemen önce başlayan ve sonrasında da devam eden süreçte işe yaramamış ve eski rahatsızlıklar tekrar nüksetmiştir. Çekişmelerin yeniden başlamasının doğurduğu sonuçlar sadece istikrarsızlık ve devlet idaresindeki hâkimiyetin sultanların elinden çıkmasıyla kalmamış, önü alınamadığından uzun vadede iktidarın Türkler'den Çerkezler'e geçmesini de beraberinde getirmiştir.

Biz bu çalışmada, Sultan Muhammed b. Kalavun'un tesis etmeye muvaffak olduğu istikrarın, onun ölümünün ardından kısa aralıklarla peş peşe tahta çıkan tecrübesiz ve küçük yaşlardaki oğulları el-Melikü'l-Manşur Seyfeddin Ebûbekir (741-742/1341) ve el-Melikü'l-Eşref Alaeddin Küçük (742/1341) dönemlerinde bozulmasını ve buna neden olan emîrlere arasındaki çekişmeleri ele alacağız. Kanaatimizce bu mücadelelerin uzun vadede gelişecek hadiselerin ve iktidar değişikliğinin başlangıç noktasını teşkil ediyor olması, ve tespitlerimize göre gerek ülkemizde gerekse yurt dışında münhasıran bu konuyu ele alan bir çalışmanın bulunmaması bizi böyle bir araştırmaya yönlendirmiştir.

Seyfeddin Ebûbekir Döneminde Emîrlerin Mücadeleleri

Sultan Muhammed b. Kalavun'un ölümüyle birlikte Memlûkler Devletinde yine bir istikrarsızlık dönemi başlamıştır. Küçük ya da genç yaşta

15 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/2, 522-523; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, IX, 163-164; Steenbergen, "The Amir Qawsûn", s. 462-463.

tahta çıkan oğulları idareye hâkim olamadıklarından, yönetim büyük emîrlerin ellerine geçmiştir. Bu emîrler arasındaki nüfuz ve güç mücadelesi, devleti çeşitli sosyal ve ekonomik problemlerle yüz yüze getirmiştir.¹⁶

Tahmin edilebileceği gibi ilk mücadele, daha Muhammed b. Kalavun ölmeden önce birbirlerine karşı husumet duydukları için çekişmeye başlayan Kavsûn ve Beştâk arasında ortaya çıkmıştı. Her konuda birbirleriyle yarışan ve biri diğerine üstünlük sağlamaya çalışan bu iki emîrin,¹⁷ efendilerinin vefatından sonra karşı karşıya gelmeleri kaçınılmazdı. Nitekim aralarındaki ilk ihtilaf, Muhammed b. Kalavun'un ardından hangi oğlunun tahta çıkarılacağı konusunda ortaya çıktı. Kavsûn, el-Melikü'l-Mansur Seyfeddin Ebûbekir'in tahta çıkmasını isterken, Beştâk, sultanın diğer oğullarından el-Melikü'n-Nasır Şihabeddin Ahmed'in (742-743/1342) sultan ilan edilmesi taraftarıydı. İhtilafın daha fazla büyümemesini isteyen Kavsûn, Beştâk'la yaptığı toplantıda ona her ikisinin de geçmişte pazarlarda tüccarlık yapmaları nedeniyle sultanlık makamına layık görülmeceklerini, dolayısıyla ikisinden birinin tahta çıkma ihtimalinin bulunmadığını söyledi. Beştâk'ın da aynı görüşte olduğunu belirtmesi üzerine, efendileri Muhammed b. Kalavun'un arzusunun Seyfeddin Ebûbekir'in tahta çıkması yönünde olduğunu hatırlatan Kavsûn, Seyfeddin Ebûbekir'in sultan ilan edilmesi konusunda onu ikna etti.¹⁸

Bu ihtilafın sükûnetle halledilmesi, onlar arasındaki husumeti gidermeye yetmemişti. Beştâk, yirmi yaşlarındaki el-Melikü'l-Mansur Seyfeddin Ebûbekir'in tahta çıkmasıyla devlet işlerinin tedvirini (tedbîrû'd-devle) üstlenen ve idareye hâkim olan Kavsûn'un aralarındaki eski husumetler nedeniyle kendisine zarar vermesinden çekiniyor ve Başkent Kahire'den uzaklaşmaya çalışıyordu. Bu amaçla Kavsûn'a gelerek, Muhammed b. Kalavun'un daha önce kendisine vaat ettiği Dımaşk saltanat naipliğine¹⁹ tayinini istediğini belirtti. Kavsûn ise mevcut naibin kısa bir zaman-

16 Irwin, *The Middle East*, s. 125.

17 Makrîzî, *el-Hıtat*, II, 70.

18 Safedî, *A'yânü'l-asr*, I, 692, IV, 138-139; Makrîzî, *el-Hıtat*, II, 35.

19 Memlükler Devletinde askerî görevlerin başında saltanat naipliği (niyâbetü's-saltana) gelmektedir. Kahire'de sultanın huzurunda görev yapan saltanat naibi, sultanın ilgilendiği hemen her şeyle ilgilenen, onun tuğrasını koyduğu her türlü resmî evraka kendi imzasını atma yetkisine sahip fevkalade nüfuzlu ve bu yetkileriyle âdeta ikinci bir sultan gibiydi. Diğer taraftan Mısır ve Şam bölgesindeki büyük vilâyetlerin valilerine de saltanat naibi unvanı verilmekteydi. Saltanat naipliği görevi ile ilgili daha geniş bilgi için bk. İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Eymen), s. 55-56; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 16-18, 24-25, V, 453-454; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 349-362; Ayalon, "Studies...-III", *BSOAS*, XVI (1954), s. 57-58.

da görevden alınmasının uygun düşmeyeceği gibi bazı bahaneler ileri sürerek, bunun mümkün olmadığı cevabını verdi. Aldığı cevaptan hoşnut kalmayan Beştâk ise gizlice sultanın hasekilerine ve bazı büyük emirlere çeşitli hediyeler göndererek amacını gerçekleştirmek için aracı olmalarını istedi. Bu konudaki talep kendisine ulaşan Sultan Seyfeddin Ebûbekir, durumu Kavşûn'a haber verince, birlikte bir plan yaptılar ve aracı olan ümeraya Dımaşk'taki naibe sultana bağlılık yemini etmesi için gönderdikleri Kutluboğa el-Fahrî'nin²⁰ dönmesini beklediklerini, bunun ardından Beştâk'ı bu göreve tayin edeceklerini söyleyerek, oyalama taktiği gütmeye karar verdiler. Ümeradan Dımaşk'a tayin edileceği haberini alan Beştâk ise, aleyhindeki tertipten habersiz olarak sefer hazırlıklarına başladı. Bu arada kendisine yapılan tavsiyelere rağmen onun büyük emirlere ve haseklere gönderdiği yüklü hediyeler konusundaki aşırı cömert tutumu, Kavşûn ve sultanın, onun isyana kalkışacağı için böyle yaptığı şeklindeki ithamlarına zemin hazırladı. Diğer yandan Kavşûn, onun Kutluboğa'yı Dımaşk dönüşü yakalamak ve öldürmek istediği şayiasını yayarak ve bu haberin Kutluboğa'ya iletilmesini sağlayarak, Beştâk aleyhindeki faaliyetlerine devam ediyordu. Dımaşk dönüşünde, bu sırada yol hazırlıkları için Kahire dışında bulunan Beştâk'ın kendisiyle görüşme talebinde bulunduğunu öğrenen Kutluboğa, onun kendisini yakalamak istediği şeklindeki haberlerin doğru olduğuna hükmetti ve önce sultanla görüşeceğini belirterek Beştâk'ın talebini geri çevirdi. Bütün bunlara rağmen aleyhindeki tertibi fark edemeyen Beştâk ise memlûklerini Dımaşk'a doğru yola çıkardı ve kendisi az sayıdaki adamıyla şehre döndü. Bu sırada sultanın huzuruna varmış olan Kutluboğa, sultan ve Kavşûn tarafından, Beştâk aleyhindeki planlar konusunda bilgilendirildi. Bunun ardından sarayda yapılan sultanla ümeranın günlük görüşmeleri sırasında huzurda bulunan Beştâk, kardeşi ve kendisine yardımcı olan sultan memlûklerinden²¹ iki kişiyle birlikte Kutluboğa ve yanındaki bir emîr tarafından

20 Kutluboğa el-Fahrî (ö. 743/1342), Muhammed b. Kalavun'a mensup, cesareti ile tanınan ve Dımaşk saltanat naipliği görevini de yürütmüş bulunan büyük emirlere aittir. Hayatı hakkında bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*, IV, 112-120; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 150-151; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, X, 103.

21 İktidardaki sultanın kendi memlûkleri (müşterevât, eclâb veya cülbân), önceki sultanlardan intikal edenler (karânîs) ve ümeraya ait iken daha sonra sultana intisap edenler (seyfiyye) olmak üzere üç gruptan müteşekkil olan sultan memlûkleri, Memlûk ordusunda "Kapıkulu Askerleri" olarak nitelendirilebilecek en önemli unsurlardan biridir. Sultanların tahta çıkışları veya hal' edilmeleri hususunda önemli rol oynayan sultan memlûkleri, saray olarak kullanılan Kal'atülcebel'de ikamet ederler ve "mukaddemül-

kılıcı alınarak tutuklandı (8 Muharrem 742/24 Haziran 1341). Beştâk beraberindeki diğer tutuklularla birlikte aynı gün hapsedilmek üzere İskenderiye'ye gönderildi. Bu sırada bütün mallarına el konulduğu gibi, memlûkleri de derdest ettirildi, kendisine yakın olan kimseler de kovuşturmaya tâbi tutuldu.²² Sultan Muhammed b. Kalavun'un vefatından sonra tutuklanan ilk emîr olarak dikkati çeken Beştâk,²³ birkaç ay sonra İskenderiye'de hapiste iken öldürüldü. Onun öldürülmesini emretmekle itham edilen Kavsûn, bu konuda kendisine darılan ümerayı suçsuz olduğuna ikna etmek için uzun süre uğraşmak zorunda kaldı.²⁴

Beştâk'ın devreden çıkmasıyla idareye hükmetme konusunda tek başına kaldığı anlaşılan Kavsûn'un, sultana çeşitli tasarruflarında müdahale etmeye başlaması, onunla sultan ve hasekîlerinin arasının açılmasına neden olmuştu. Kavsûn'un görevden alınan bir emîrin sultan tarafından cezalandırılmasını engellemesi, iki taraf arasındaki gerginliği su yüzüne çıkardı. Buna çok kızan sultan, hasekîlerinin yanında Kavsûn aleyhinde ağır ifadeler kullandı.²⁵

Muhtemelen bu sözlerin Kavsûn'a iletilmesi ve el-Melikü'l-Mansur Seyfeddin Ebûbekir'in makamına yakışmayacak bazı tavır ve hareketler içinde olması, bu emîr ve arkadaşlarının sultanın aleyhine dönmelerine neden olmuştur. Şöyle ki, sultanın Yelboğa el-Yahyavî,²⁶ Meliktemur el-Hicazî²⁷ ve Tâcâr²⁸ gibi hasekî ümerasıyla mevkiine uygun düşmeyecek

memâlîki's-sultâniyye" unvanını taşıyan bir emîr tarafından idare edilirdi. Daha geniş bilgi için bk. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, IV, 15-16; İbn Şahin ez-Zâhirî, *Zübdetü Keşfi'l-memâlik*, s. 116; Ayalon, "Studies...-I", s. 204-228; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 414-421.

22 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 559-562; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 5-8.

23 Safedî, *A'yânü'l-asr*, I, 693; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebih*, III, 31; Makrîzî, *el-Hittat*, II, 35; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 282.

24 İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 32. Krş. Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn, *Kitâbü'l-İber ve divânü'l-mübtede ve'l-haber fi eyyâmü'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men âsarâhüm min zevî's-sultânî'l-ekber* (nşr. Halil Şehhâde), I-VIII, Beyrut 2001, V, 506; Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 579.

25 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 566; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 11.

26 Dımaşk'ın yanı sıra Hama ve Halep gibi önemli şehirlerde de saltanat naipliği görevini yürütmüş bulunan Emîr Seyfeddin Yelboğa el-Yahyavî'nin (ö. 748/1347) hayatı hakkında bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 270; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 185.

27 Emîr Meliktemur el-Hicazî (ö. 748/1347), el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun'un hasekîleri arasındaydı. Onun ölümünün ardından oğlu Seyfeddin Ebûbekir'in yakınları arasına girdi. Hayatı hakkında daha geniş bilgi için bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*, V, 444-447; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 219; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 184.

28 Emîr Tâcâr el-Mardinî (ö. 742/1341), el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun ve oğlu Seyfeddin Ebûbekir dönemlerinde devâdârlık görevlerini yürütmüş hasekî üme-

şekilde yakın ilişkiler içinde olması, kendini içki ve eğlenceye vermesi, daha önce içkiye müptela olan bir sultanın bulunmadığı Memlûkler Devletinde birçok emîrin tepkisini çekmiş, Kavşûn ve onu destekleyen ümera buna çare aramaya başlamışlardı. Sultan, bazı geceler hademeleri vasıtasıyla getirttiği şarkıcı kadınlarla birlikte düzenlediği eğlencelerde ne dediğinin farkına varamayacak ölçüde sarhoş oluyordu. Bu sırada söylediği anlamsız sözler ve sergilediği aşırı davranışlar insanların diline düşmüştü. Bütün bu olanlardan rahatsızlık duyan Kavşûn, hasekî ümerasından Tâcâr ve bir başka emîri çağırarak, sultandan makamına uygun tavırlar beklendiğini, onların ise sultana şarkıcı ve kötü kadınları getirmek suretiyle bu aşırılıklara ortak olduklarını söyleyerek uyarıda bulundu ve ümeranın bundan duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. Bu iki emîr, Kavşûn'un sözlerini, biraz da abartarak sultana iletiler. Bunun üzerine sultan, hasekîlerinin de yardımıyla, Kavşûn ve onunla birlikte hareket eden Kutluboğa el-Fahrî, Baybars el-Ahmedî²⁹ ve Saltanat Naibi Dokuzdemir³⁰ gibi bazı emîrleri tutuklatmaya karar verdi. Ancak hasekî ümerasından Yelboğa el-Yahyavî, kendisine ve bazı sultan memlûklerine yaptığı iyilik ve ih-sanlar nedeniyle yakınlık duyduğu Kavşûn'a Cuma namazı sırasında tutuklanacağını bildirerek, onu durumdan haberdâr etti. Bunu öğrenen Kavşûn, hasta olduğu bahanesiyle Cuma namazına iştirak etmedi. Bu arada da, Baybars el-Ahmedî, Almelik³¹ ve Çengeli b. İlbaba³² gibi büyük emîrleri ve çeşitli vaatlerde bulunduğu sultan memlûklerini, sultanı hal' et-

rasındandır. Hayatı hakkında bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*, II, 564-566; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, III, 31; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 128.

- 29 Baybars el-Ahmedî (ö. 746/1345), candâr emîrliği (imretü candâr), Safed ve Trablus naiplikleri gibi önemli görevleri yürüten büyük emîrlere dendir. Hayatı hakkında bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*, II, 81-83; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, III, 81; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 459-460; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 296.
- 30 Sultan Seyfeddin Ebûbekir'in kayınpederi olan Dokuzdemir en-Nasırî (ö. 746/1345), Kahire başta olmak üzere birçok şehirde naiplik yapan büyük emîrlere dendir. Hayatı hakkında bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*, II, 610-613; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 463-466; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 135.
- 31 Hacı Almelik (ö. 747/1346), Memlûkler Devletinde başkentte saltanat naipliği dâhil çeşitli görevleri yürüten, dindârlığı ile tanınan büyük emîrlere dendir. Biyografisi için bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*, I, 618-620; Makrîzî, *el-Hitat*, II, 310-311; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 487-489; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 240-241.
- 32 Bedreddin Çengeli b. İlbaba (ö. 746/1346), el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun döneminin en büyük emîrlere dendir. Daha sonraki dönemlerde de, kendi tercihiyle herhangi bir görevi bulunmamakla birlikte ümera nezdindeki saygın konumunu muhafaza etmiştir. Hayatı hakkında bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*, I, 162-166; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, III, 81-82; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 460-461; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 321-322.

mek üzere kalkışacağı harekete katılmaya davet etti (19 Safer 742/4 Ağustos 1341). Daha sonra kendi askerleri ve sultan memlûklerinden ona katılanlarla birlikte harekete geçti. Emîrlerin çoğu onun saflarında yer alıyorlardı. Kavsûn beraberindekilerle birlikte harekete geçtiği sırada, sarhoş olan sultan hadisenin farkında dahi değildi. Görevliler onu uyandırıp isyanı haber verince hasekîlerinden Tâcâr'ı, olayın aslını öğrenmek ve huzuruna davet etmek üzere Saltanat Naibi Dokuzdemir'e yolladı. Tâcâr, daveti ilettiği sırada Dokuzdemir, Çengeli b. İlbaba, vezir ve bazı emîrlerle birlikteydi. Dokuzdemir, Tâcâr'ı sultanın kötü hareketlerinin müsebbiplerinden olmakla suçlayarak azarladı, bu hadisenin sonucunu bekleyeceğini belirterek yapılan daveti reddetti. Tâcâr bunları sultana iletince, sultan kendi memlûklerini toplayarak mukavemet etmeye karar verdi. Ancak toplanan sultan memlûkleri, Dokuzdemir'le yaptıkları konuşmada sultanın tavırlarından duydukları rahatsızlıkları dile getirerek, bu hadisede Kavsûn'u desteklediklerini izhar ettiler ve Kavsûn'un bulunduğu yere giderek ona katıldılar. Böylece daha da güçlenen Kavsûn, yanındaki emîrlerden birini sultana göndererek, Yelboğa el-Yahyavî, Meliktemur el-Hicazî ve Tâcâr gibi sultanı ayartan hasekî ümerasını kendine teslim etmesini talep etti. Sultan ise bunu reddederek onlara meydan okudu. Önce yanındakilerle birlikte isyanı bastırmaya niyetlendiyse de, yardım talep ettiği Emîrî Ahûr³³ Aydoğmuş³⁴ ve Saltanat Naibi Dokuzdemir'in buna yanaşmamaları üzerine vazgeçti ve haremine sığınmak zorunda kaldı. Bu sırada bahsi geçen hasekî ümerası da, yanına gittikleri Dokuzdemir tarafından Kavsûn ve beraberindekilere teslim edildiler. Bu emîrlere karşı sert bir tavır sergileyen ve azarlayan Kavsûn, onları zincire vurdurarak hapsettirdi. Kavsûn daha sonra Dokuzdemir, Çengeli b. İlbaba, Aydoğmuş gibi büyük emîrleri, durumu müzakere etmek üzere yanına çağırıldı. Yaptıkları toplantının ardından sultanı hal' etmeye ve Alaeddin Küçük hariç diğer

33 Önemli askerî görevliler arasında yer alan emîrî ahûr, kendisinin de ikametgâhı olan ve "el-ıstablû's-sultânî" denilen sultan ahırını ve buradaki hayvanlardan sorumluydu. "Emîrî ahûr kebir" denilen başkanları yüzler, diğer üçü tabihâne emîrlerinden seçilen 4 emîrî ahûr bulunur, nezaretleri altında birçok başka görevli de yer alırdı. Bu görev hakkında geniş bilgi için bk. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 18-19, V, 461; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 337-338; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûn*, I, 174 vd.; Ayalon, "Studies...-III", s. 63

34 Alaeddin Aydoğmuş (ö. 743/1342), el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun'a mensup emîrlerdendir. Ahûr emîrliği ve Dimaşk saltanat naipliği gibi önemli görevleri yürütmüştür. Biyografisi için bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*, I; 652-654; Makrizî, *el-Hutat*, II, 45; Ebû'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ahmed Ebû Mâhim v.dğr.), I-XIV, Beyrut, ts., XIV, 216; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I; 250-251.

kardeşleri ve yakınlarıyla birlikte Kus'a sürgün olarak yollamaya karar verdiler (20 Safer/5 Ağustos). Tutuklanan hasekî ümerasından, Yelboğa el-Yahyavî'yi serbest bırakarak diğerlerini Kahire valisine teslim edip hapsedtirdiler. Bunların ardından Kavsûn ve beraberindeki emîrler, el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun'un oğullarından sürgüne yollamadıkları 5 yaşlarındaki Alaeddin Küçük'ü el-Melikü'l-Eşref unvanıyla tahta çıkardılar (21 Safer 742/6 Ağustos 1341).³⁵ Kus'a sürgüne gönderilen sabık sultan ise, bir süre sonra Kavsûn'un emriyle şehrin valisi tarafından öldürüldü.³⁶

Sultan Muhammed b. Kalavun'un müstebit yönetimi sırasında, farklı gruplar oluşturma ve idarede nüfuz sahibi olma imkânını elde edemeyen ümera, onun vefatının ardından Memlûkler döneminde sıkça görüldüğü gibi, genç veya küçük yaştaki sultanların tahta çıkmasını fırsat bilerek tekrar sahneye çıkmaya başlamışlardır. Ancak, çabucak bertaraf edilen Beştâk örneği istisna edilirse, daha önce görmedikleri bir şekilde ahlaken düşük bir genç sultanla karşılaşmaları, geçici olarak onları birleştirmiş, sultan ve haseki ümerasını hedef almalarına neden olmuştur. Hasekî ümerasının, özellikle Tâcâr'ın eğlenceye düşkün, kötü ahlak sahibi bir emîr olması ve sultanı Kavsûn'u bertaraf etmesi için teşvikinin de,³⁷ bunda rolü olmalıdır. Sultan ve çevresinin böylesine hoş görülmeyen hareketlerde bulunmaları, sultanın kayınpederi olan Saltanat Naibi Dokuzdemir dahi damadına karşı cephe almasına sebep olmuştur. Ne var ki, daha sonra detaylı bir şekilde ele alınacağı gibi bu geçici işbirliği bozulacak ve ümera arasında yeniden cepheleşmeler ve mücadeleler başlayacaktır.

Alaeddin Küçük Döneminde Ümera Arasındaki Mücadeleler

Sabık sultan ve ümerasını devreden çıkarmak amacıyla ortaya çıkan büyük emîrler arasındaki birlikte hareket etme anlayışı çok kısa sürmüştür, yerini yeniden güvensizlik ve çekişmelere bırakmıştır. Yeni sultanın naipliğine atanacak kimsenin seçimi sırasında sergilenen çekingen tavırlar bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim söz konusu görevin ilk teklif edildiği emîr Aydoğmuş bunu kesin bir tavırla reddet-

35 Makrizî, *es-Sülûk*, II/3, 567-570; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 204-206; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 11-16. Krş. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 204.

36 Safedî, *A'yânü'l-asr*, I, 721.

37 Safedî, *A'yânü'l-asr*, II, 564, 566; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 12.

miştir. Ondandır teklif götürülen Kavşûn, kendisinin ikamet ettiği Kal'atülcebel'deki³⁸ "el-Eşrefiyye" ismi verilen dairede oturmasına müsaade edilmesi ve "Dârü'n-niyâbe" denilen ve yine Kal'atülcebel'de bulunan saltanat naiplerinin resmî makamına taşınmak zorunda bırakılmaması şeklinde ileriye sürmüştü olduğu şartların kabul edilmesi neticesinde bu görevi üstlenmeye rıza göstermiştir.³⁹ Sabık sultanın hal' edilmesinde kilit rol oynadığı belirtilen Emîr Aydoğmuş'un⁴⁰ bu nüfuzuna rağmen saltanat naipliği görevini kabul etmemesi, daha sonra kendisinin de iştirak edeceği emîrlar arası mücadelelerde, bu görevi yürütmesi nedeniyle tabii hedeflerden birisi haline gelmek istememesine matuf olmalıdır. Kavşûn'un ikametgâhını değiştirmemek gibi önemsiz sayılabilecek bir konuda dahi ümeranın onayına başvurması da, daha sonra ele alınacağı gibi yeterli gücü toplayıncaya kadar, mümkün olduğunca büyük emîrleri hoş tutma ve ürkütme siyasetine tahmil edilebilir. Dolayısıyla her ikisinin de büyük emîrlar arasında ortaya çıkan işbirliği durumunun geçici olduğunun farkında olduklarını ve buna göre siyaset takip ettiklerini düşünmek mümkündür. Diğer taraftan, bir Memlûk şairinin ümeranın bu sırada kendi arasında ihtilaf içinde olduklarına işaret eden şiiri⁴¹ bu kırılma yapının başkaları tarafından da fark edilir derecede olduğunu göstermektedir.

Saltanat Naibi Kavşûn'un, yeni görevine başladıktan sonraki ilk icraatlarının, yandaşlarını çoğaltmak, hasımlarına gözdağı vermek yönünde olması, yine her an bozulabilecek bu işbirliğine itimat etmediğini ve buna göre tavır belirlediğini göstermektedir. Nitekim onun göreve başlamasının ardından rütbelerine göre askerlere büyük miktarlarda ihşanda bulunduğuna, bundan kısa bir süre sonra da sultan memlûklerinden bir kısmı-

38 Kal'a veya Kal'atülcebel, Salahaddin Eyyûbi (567-589/1171-1193) tarafından inşasına başlanan, oğlu el-Melikü'l-Adil Seyfeddin (596-615/1200-1218) zamanında tamamlanan ve bu tarihten itibaren gerek Eyyûbi ve gerekse Memlûk sultanlarının ikametgâhı olarak kullanılan saray-kaledir. Salahaddin Eyyûbi'nin yeni bir başşehir kurmak amacıyla inşa ettirdiği kale, Kahire'deki Mukattam dağında bulunan bir tepenin üzerindedir. Daha geniş bilgi için bk. İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Eymen), s. 79-84; Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, III, 368-374; Makrîzi, *el-Hutat*, II, 201-207; Nasser O. Rabat, *The Citadel of Cairo*, Leiden-New York-Köln 1995, s. 1-17, 50-282; Eymen Fuâd Seyyid, "Kahire", *DİA*, XXIV (2001), s. 174.

39 Makrîzi, *es-Sülûk*, II/3, 571; İbn Tağriberdi, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 21.

40 Safedî, *A'yânü'l-asr*, I, 653.

41 Bk. İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, III, 26; Makrîzi, *es-Sülûk*, II/3, 571; İbn Tağriberdi, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 22; Muhammed b. Ahmed b. İyâs, *Bedâiu'z-zühûr fî vekâii'd-dühûr* (nşr. Muhammed Mustafa), I-V, Kahire 1982-1984, I/1, 492.

na “tabilhâne” ve “onlar emîrliği”⁴² payeleri verdiğini belirtmektedir.⁴³ Yine Kavsûn’un, sabık sultan zamanında hasekî ümerasından bazıları vasıtasıyla sultanla yakın ilişkilerde bulunan ve devlet işlerine müdahil olan bir sivil görevliyi ağır şekilde cezalandırdığı, Kahire sokaklarında, “Fitne çıkararak, kendisini ilgilendirmeyen işlere karışarak ve sultanların aklını karıştıranların cezası budur,” diye bağırarak bir münadî eşliğinde gezdirilmesini emrettiği bildirilmektedir.⁴⁴

Bütün bu gayretlerine rağmen Kavsûn’un korktuğu başına gelmiştir. Bir taraftan el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun’un Kerek’te ikamet eden oğlu Şihabeddin Ahmed bu şehirdeki faaliyetleri nedeniyle tehdit oluşturmaya başlamış, diğer taraftan da Kavsûn’un büyük ihسانlarda bulunduğu sultan memlûkleri ona karşı tavır almışlardı. Sırasıyla ele almak gerekirse, Kerek naibi Emîr Meliktemur es-Sercüvânî,⁴⁵ söz konusu Şihabeddin Ahmed’in kendi kontrolünden çıkmaya başladığını, Kerekli bazı gençlerle uygun olmayan ilişkilere girdiğini ve içkili eğlenceler düzenlediğini, bunların birleşerek kendisini öldürmeye yeltenebileceği endişesiyle naiplikten affını istediğini bildiren bir mektup yollamıştı. Bunun üzerine Şihabeddin Ahmed’i kardeşlerinin de bulunduğu başka bir şehre sürmek ve burada kontrol altında tutabilmek amacıyla, onu Kahire’ye gelmesi konusunda ikna etmesi için Kerek’e bir emîr gönderildi (14 Rebülevvel 742/28 Ağustos 1341).⁴⁶

42 Memlûkler döneminde emîrlerin rütbeleri esas olarak yüzler, kırklar (tabilhâne) ve onlar emîrliği şeklinde üç kademedir müteşekkildi. “Ümerâü'l-mîmîn” veya “mukaddemü'l-ülûf” olarak da tabir olunan yüzler emîrleri, Memlûk ordusundaki en üst rütbeyi hâiz grup idi. Emirleri altında normal zamanda en az yüz süvari bulunur, savaş sırasında ise ecnâdü'l-halka denilen numaralı askerlerden bin kişiye komuta ederlerdi, bu sebeple onlara “emîrümie” veya “mukaddemü elf” isimleri verilirdi. Rütbece onların altında bulunanlara “ümerâü tablhâne” (bando emirleri veya kırk başılar) denilir ve komutaları altında, bazılarınınki yetmişe ulaşmakla birlikte genellikle kırk memlûk bulunurdu. Rütbece bunların ardından, emirleri altında on-yirmi arası memlûk bulunan “ümerâü işrînât” veya “aşerât” (yirmiler emirleri), on memlûk bulunan “ümerâü aşere” (on başılar, onlar emirleri) ve beş memlûk idare eden “ümerâü hamsevât” (beşler emirleri) geliyordu. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Eymen), s. 27, 28; Kalkaşendî, *Subhu'l-aşâ*, IV, 14-15; Makrîzî, *el-Hutat*, II, 215-216; İbn Şahin ez-Zâhirî, *Zübdetü'l-keşfi'l-memâlik*, s. 113; Ayalon, “Studies...II”, s. 467-471.

43 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 572; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 207; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 22-23.

44 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 572.

45 Emîr Meliktemur es-Sercüvânî (ö. 747/1346), Kerek naipliği ve vezirlik gibi önemli görevleri yürütmüştür. Hayatı hakkında bk. İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, IV, 220; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 177; Zeyneddin Abdülbâsî b. Halil b. Şahin ez-Zâhirî el-Malaî, *Neylü'l-emel fî zeyli'd-Düvel* (nşr. Ömer A. Tedmürî), I-IX, Beyrut 2002, I, 126.

46 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 573; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 23-24.

Kerek'e gönderilen emîr, ümeranın daha önce kararlaştırdığı üzere, Şihabeddin Ahmed'i şüphelendirmemek için onu sultan yapmak üzere Kahire'ye çağırıldıklarını belirtti. Oysa Şihabeddin Ahmed, Kahire'de bulunan kendisine yakın bazı emîrlere bunun bir hile olduğunu önceden haber almıştı. Bu nedenle huzuruna gelen söz konusu emîri azarladi, o ve beraberindekilerin silahlarına el koyarak onları gözaltına aldırdı.⁴⁷ Bunun ardından Kahire'deki büyük emîrlere, Kerek'e gelerek kendisine güvence vermeleri ve Kus'ta bulunan kardeşlerinin yanına nakledilmeleri şartıyla başkente gelebileceğini ve sonrasında sultan ilan edilmeyi beklediğini bildiren bir mektup gönderdi (29 Rebûlevvel/12 Eylül).⁴⁸ Şihabeddin Ahmed'e bu güveni veren, Kahire'deki büyük emîrlere arasında kendisine yakınlık duyan ve aleyhindeki gelişmeleri gizlice bildirenlerin varlığı olmalıdır.

Şihabeddin Ahmed'in bu mektubu karşısında alınacak tavır belirlemek üzere yapılan toplantıda tecrübeli ve büyük emîrlere Almelik ve Sencer el-Çavlı,⁴⁹ Kavsûn'a, bahsedilen Şihabeddin Ahmed'i yerinde bırakmasını, kıymetli hediyeler göndererek gönlünü almasını tavsiye ettiler. Kavsûn ise bunun işe yaramayacağını düşünüyordu.⁵⁰ Bununla birlikte, Kerek'e hediyeler gönderildi ve Şihabeddin Ahmed'e, kendisinin çağırılma sebebinin Kerek naibinin şikâyetleri olduğu belirtilerek özür beyan edildi ve Kahire'ye gelirse sorunun çözüleceği bildirildi. Ne var ki, Kerek'ten gelen naip Meliktemur es-Sercüvânî ve beraberindeki bir emîr, Şihabeddin Ahmed'in Kahire'ye gelmeyi reddettiğini ve muhalefetini sürdürdüğünü söylediler. Bunun üzerine yeniden toplanan büyük emîrlere yaptıkları değerlendirmenin sonucunda Kerek'e bir müfreze göndererek, Şihabeddin Ahmed'i bertaraf etmeye karar verdiler.⁵¹ Ancak, konu ile ilgili rivayetler takip edildiğinde bu müfrezenin derhal yola çıkarılmadığı anlaşılmaktadır.

Şihabeddin Ahmed, Kerek'te bir istikrarsızlık unsuru olmayı sürdürürken, bu sırada başkentte sultan memlûklerinin başlattığı muhalefet,

47 İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 208.

48 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 573; İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, X, 24.

49 Emîr Alemüddin Sencer el-Çavlı (ö. 745/1345), el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun döneminde üstâdâr vekilliği ve çeşitli şehirlerde naiplik yapan, ilme düşkünlüğü ve tecrübesiyle öne çıkan büyük emîrlere aittir. Hakkında bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*, II467-470; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, III, 75-76; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 100-101; Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Vecizü'l-kelâm fi'z-zeyl alâ Düvelil-İslâm* (nşr. Beşşâr A. Maruf v.dğr.), I-IV, Beyrut 1995, I, 12.

50 İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 209.

51 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 573, 574; İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, X, 24.

Kavsûn'un iktidarını tehdit etmeye başlamıştı. Kavsûn bunlara, düzenlediği alaylarda (mevhib) kendisiyle birlikte hareket etmeleri emrini vermiş, ancak onlar bunu reddetmişti. İlişkiler böyle gergin vaziyette iken, Kavsûn'un, hoşdâşlarının muhalefetine rağmen sultan memlûklerinden bazılarına yanına almaya başlaması onların büyük tepkisini çekti, kendilerinin Kavsûn'a değil, sultana mensup olduklarını belirterek, birkaç kez gerçekleşen bu taleplerin sonuncusuna karşı geldiler. Bunun üzerine Kavsûn, hacip⁵² ve kendi maiyetinden bir görevliyi muhalefet eden sultan memlûklerini huzuruna getirmek üzere görevlendirdi. Muhalif memlûk grubu ise bu sırada Emîr Çengeli b. İlbaba'nın yanına giderek, kendilerini satın alan efendilerinden başkasına hizmet etmek istemediklerini belirttiler, şikâyetçi oldukları Kavsûn için de ağır ifadeler kullandılar. Onları teskin etmeye çalışan tecrübeli emîr buna muvaffak olamayınca sinirlenerek muhalif gruba, daha önce el-Melikü'l-Mansur Seyfeddin Ebûbekir'in tahttan indirildiği sırada Kavsûn'u desteklediklerini, şimdi ise ondan şikâyetçi olduklarını belirterek, tutarsız davranışları nedeniyle onları azarladı. Söz konusu muhalif memlûkler ondan özür dileyerek hatalarını kabul ettiler ve kışlarına geri döndüler. Bütün bunlardan haberdâr olan Kavsûn ise önce karşı bir harekete kalkışmak istediye de daha sonra vazgeçti. Kavsûn, olayların yatışmasının ardından Çengeli ve Baybars el-Ahmedî gibi büyük emîrleri toplayarak bir durum değerlendirmesi yaptı ve sultan memlûklerinin ümeraya karşı bu tutumunun daha sonra doğurabileceği tehlikeler konusunda onları uyardı. Toplantının ardından alınan karar gereği muhalif memlûkleri huzura getirmek üzere bir emîr görevlendirildi. Ancak bu emîr onları getirmeye muvaffak olamadı. Bunun üzerine ikinci seferde sultan memlûklerinin büyükleri arasında yer alan Altunboğa el-Mardinî⁵³ ve Kutluboğa el-Fahrî gönderildi. Bu iki emîr uzun süren

52 Memlûkler dönemindeki önemli askerî görevliler arasında bulunan hacip sultanla görüşmek isteyenleri huzura çıkarmak, ümera ve askerler arasındaki ihtilafları çözmek ve askerlerden talep edilenleri sultan veya emîrlerin huzuruna çıkarmak gibi vazifeleri üstlenirdi. Ayrıca saltanat naibinin bulunmadığı zamanlarda ona vekâlet ederdi. Haciplik kadrosunda, yüzler emîrlerinden seçilen ve "hacibü'l-huccâb" denilen 2 baş hacip, tabilhâne emîrleri arasından tayin edilen 3 de yardımcı hacip bulunurdu. Bu görev hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Eymen), s. 56-57; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 19-20, V, 450; Makrîzî, *el-Hıtat*, II, 219-220; İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, VII, 185-186; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 354-356.

53 Altunboğa el-Mardinî (ö. 744/1343), hem el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun'un, hem de el-Melikü'l-Mansur Seyfeddin Ebûbekir'in en yakın hasekîleri arasında yer alan büyük emîrlerdendir. Hayatı hakkında bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*, I; 604-607; Makrîzî, *el-Hıtat*, II, 308; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebih*, III, 48; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 239.

çabaları sonucunda talep edilen muhalif memlûkleri Kavşûn'un huzuruna getirmeye muvaffak oldular. Kavşûn bunlara güzel davranarak gönüllerini aldı ve kışlarına geri gönderdi (16 Rebiûlahir 742/29 Eylül 1341).⁵⁴

Bahsedilen olayların sükûnetle sona erdiği ve barış sağlandığını zanneden Kavşûn yanılıyordu. Zira bu olaylardan iki gün sonra sultan memlûkleri onu öldürmek üzere toplanmışlar, Kal'atülcebel'in dışında bulunan hoşdâşlarına da kendilerine katılmaları için haber göndermişlerdi. Haberi alan Kavşûn, bu sırada düzenlenen alayda beraberindeki ümeraya kendisini saltanat naibi yaptıkları için sitemde bulunuyordu. Bu emîrler, söz konusu harekete karşı yanında oldukları güvencesini vererek onun gönlünü almaya çalıştılar. Ümerayı yanına alan Kavşûn, olayları izlemeye başladı. İsyancılar iki grup oluşturmaktaydı. Bir grup Kale'nin kapılarını kapatmış, silahların bulunduğu zeredhâneye⁵⁵ girerek burayı talan etmişlerdi. Diğer grup ise Kale dışında bulunuyordu. Şahsına ait ahıra saldırıldığını öğrenen Kavşûn yanındaki ümera ve askerlerle birlikte harekete geçti. Bu kalabalık gruba mukavemet edemeyeceklerini anlayan isyancı sultan memlûkleri, mağlubiyeti kabul ederek kapıları açmak zorunda kaldılar. Hacıp bunların önde gelenlerinden 8 memlûkü tutuklayarak Kavşûn'a teslim etti. Kavşûn bunlardan zeredhânenin kapısını açarak silahların talan edilmesine neden olan memlûkü tavsît cezasına⁵⁶ çarptırdı ve cesedini Kale kapılarından birine astırdı. Diğerleri ise ümeranın aracılığıyla sadece hapsedilerek cezalandırılmak suretiyle ölümden kurtuldular. Daha sonra isyancı sultan memlûklerinden 100 kadarı tespit edildi, bunların bir kısmı işkence ile öldürüldü, bir kısmı da sürgüne gönderildi. Halktan isyana katılan ve ikinci grubu oluşturanlardan da birçok

54 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 574-576; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, X, 24-26.

55 Zeredhâne veya silahhâne orduya ait silahların depolandığı, büyüttâti's-sultâniyye olarak isimlendirilen sultana mahsus depolardan biridir. Bunun dışında, her türlü içecek, ilaç vb. nin bulunduğu şarabhâne, giysilerin ve bunların yıkandığı malzemenin yer aldığı taşthâne, her türlü yatak ve çadır malzemelerinin bulunduğu firaşhâne, koşum takımları vb. malzemenin muhafaza edildiği rikâbhâne, mutfak malzemelerinin bulunduğu, bir mekânı değil müesseseyi ifade eden havâichâne ve ona bağlı matbahu's-sultânî, kôs ve davul gibi bando aletlerinin bulunduğu tabilhâneneden müteşekkil başka depolar da bulunmaktadır. Geniş bilgi için bk. Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, I-XVIII, Kahire, ts., VIII, 221-228; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 9-13; İbn Şahin ez-Zâhirî, *Zübde*, s. 124-126; Abdülmun'im Macid, *Nüzumu devleti selâttîni'l-Memâlik ve rûsûmühüm fi Mısır*, I-II, Kahire 1979-1967, II, 15-41.

56 Tavsît cezası, suçluyu kılıçla ikiye ayırmak şeklinde tarif edilmektedir. Bk. Âşûr, *el-Müctemau'l-Mısri*, s. 111; Samira Kortantamer, *Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir 1993, s. 94 dn. 386.

kişi ağır cezalara çarptırıldılar.⁵⁷ Bu ağır cezalandırma biçimleri, Kavsûn'a karşı büyük bir nefretin oluşmasına yol açtı.⁵⁸ Bundan çekindiği anlaşılan Kavsûn, muhtemelen taraftarlarını artırmak ve sultan memlûklerinin tekrar gönlünü kazanmak için onlardan bir kısmına yüklü gelirlere sahip iktâlar tahsis ettirirken, bir kısmına da emîrlik payesi verdi.⁵⁹

Bir yandan sultan memlûklerinin muhalefet ve isyanlarıyla uğraşan Kavsûn, bir yandan da Kerek'teki Şihabeddin Ahmed'in faaliyetlerinin baskısı altında bulunuyordu. Nitekim sultan memlûklerinin isyan girişimini bastırdıktan hemen sonra, Dımaşk naibinden, başını Halep naibi Taştemur es-Sâkî'nin⁶⁰ çektiği Şam bölgesindeki şehirlerin saltanat naiplerinin Şihabeddin Ahmed'le ittifak kurdukları ve isyana kalkışmak üzere oldukları haberi geldi. Bunun üzerine büyük emîrleri toplayan Kavsûn, Kerek'e sefer düzenlenmesi konusunda onları ikna etmeye çalıştı. Ümera böyle bir seferi tasvip etmiyordu. Bunlardan Almelik ve Çengeli, henüz bir tehlike arz etmeyen düşmanı harekete geçirmenin anlamsız olduğunu belirterek, sefer düzenlenmesi yerine, Şihabeddin Ahmed'e mektup gönderilerek faaliyetlerinin tasvip edilmediğinin ifade edilmesi ile yetinilmesini tavsiye ettiler. Ancak daha sonra Kahire'de Şihabeddin Ahmed'in tahtı ele geçirmek için Mısır'a sefer yapmaya karar verdiği şayiası yayılınca, Kutluboğa el-Fahrî komutasında bir birliğin Kerek'e gönderilmesine karar verildi. Kavsûn bu sefer için büyük miktarda para tahsis etti. Söz konusu birlik, ümeranın da iştirak ettiği kalabalık bir grup tarafından yolcu edilecek Kerek'e gitmek üzere yola çıkarıldı (25 Rebûlahir 742/8 Ekim 1341).⁶¹

Şihabeddin Ahmed'i destekleyen Halep naibi Taştemur, daha el-Melikü'l-Eşref Alaeddin Küçük'ün tahta çıkarıldığı sırada sabık sultanın hal edilmesine karşı çıkmış ve yeni sultana biat etmeyi de reddetmişti.⁶² O, el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun'un çocuklarının sürgüne gönderilmesinin yanı sıra, Şihabeddin Ahmed'i Kerek'ten çıkarmak üzere bir ordunun yollanması ve onun bu harekete karşı kendisinden yardım talep

57 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 576-577; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, X, 26-29.

58 İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 212.

59 Bk. Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 577; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, X, 29.

60 Taştemur es-Sâkî (ö. 743/1342), el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun'un hasekileri arasında yer alan, Mısır ve Halep'te saltanat naiplikleri görevini yürüten büyük emirlerdendir. Hayatı hakkında bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*, II, 586-591; İbn Habîb, *Tezkire-tü'n-nebîh*, III, 46; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 131-132.

61 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 577, 578; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, X, 29-30.

62 İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 207.

etmesi üzerine, Kavşûn ve Mısır'daki ümeraya bütün bu olanlardan dolayı onları kınayan bir mektup gönderdi. Bu mektup üzerine harekete geçen Kavşûn ise Dimaşk naibi Altunboğa en-Nasırî'ye⁶³ Halep naibinin çıkarabileceği karışıklıklara fırsat verilmemesi gerektiğini belirten bir mektup yolladı. Dimaşk naibi de bu konuda güvence verip, Mısır'daki ümera ile birlikte hareket edeceğini ihsas ettirerek bağlılığını bildirdi.⁶⁴

Şam bölgesinde bu gelişmeler yaşanırken, Mısır'daki durum da bundan farklı değildi. Zira daha önce bahsedilen emîrlar arasındaki geçici işbirliği bozulmaya başlamış, çekişmeler su yüzüne çıkmıştı. Nitekim Kavşûn'un kendisini tutuklatmak istediği şeklinde bir istihbarat elde eden Emîrû Ahûr Aydoğmuş, tedbirli davranmaya başlamış, herhangi bir harekete karşı önlem olarak ahırların kilitli tutulmasını emrettiği gibi, çeşitli bahanelerle mutat görüşmeler için birkaç gün boyunca Kal'atülceb'e çıkmamıştı. Bu gelişmelerin yayılması ve kendisine kadar ulaşması üzerine Kavşûn, ümeraya söz konusu hadiselerden haberi olmadığını, Aydoğmuş'a karşı herhangi bir faaliyetinin bulunmadığını söyledi ve bu hususta yemin ederek onları ikna etti. Ümera da Aydoğmuş'a giderek gerginliğin ortadan kalkması için onun mutat toplantılara iştirak etmesini istediler. Bu çabalar neticesinde bir araya getirilen Kavşûn ve Aydoğmuş aralarındaki sorunları konuştular ve bunların yanlış anlaşılmalardan kaynaklandığı konusunda görüş birliğine vardılar. Bu toplantının uzlaşma ile sonuçlanması, geçici bir sükûnet sağladı.⁶⁵ Ancak bu hadisenin vuku bulduğu Cemaziyelevvel (Ekim-Kasım) ayı içinde peş peşe gelen iki haber, ümeranın çoğunun Kavşûn'a karşı cephe almasına neden oldu. Bu haberlerin ilki, Beştâk'ın hapsedildiği İskenderiye'de öldürülmesiyle ilgili idi. Bundan kendisini sorumlu tutan ümerayı teskin ve bununla ilgisinin bulunmadığı konusunda ikna etmeye uğraşan Kavşûn, daha önce sürgün edilmiş olan sabık sultan el-Melikül-Mansur Seyfeddin Ebûbekir'in öldüğü şeklindeki Kus valisinden gelen ikinci haberle daha da zor duruma düştü. Bu konuda da onu suçlayan ümera ve el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun'a mensup Nasiriyye mem-

63 Altunboğa en-Nasırî (ö. 742/1342), Halep, Gazze ve Dimaşk gibi şehirlerde saltanat naipliği yapan tecrübeli ve büyük emirlerdendir. Hayatı hakkında bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*, I, 600-604; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebih*, III, 33; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 260-261; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 239.

64 Safedî, *A'yânü'l-asr*, II, 589; Makrizî, *es-Sülûk*, II/3, 579; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 31.

65 Makrizî, *es-Sülûk*, II/3, 579.

lükleri, Kavsûn'a karşı cephe aldılar. Bu sırada devletin ordusunun büyük kısmını bu memlükler oluşturduğundan, söz konusu cepheleşme büyük önem arz ediyordu.⁶⁶

Ülkenin iki önemli merkezindeki hadiseler, el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun döneminde sağlanmış olan istikrar ortamını tehdit etmeye başlamış, hoşdâş ilişkilerine dayanan yeni ittifaklar ve cephelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Şöyle ki, önceden geçtiği gibi Kerek'te bulunan Şihabeddin Ahmed üzerine ordu gönderilmesi kararını aldırın Kavsûn, ümera arasındaki ilişkiler nedeniyle sıkıntılar ortaya çıkabileceğini düşünerek bu ordunun başındaki Nasıriyye grubuna mensup Kutluboğa'nın gönlünü hoş tutmaya çalışıyordu. Nitekim bu amaçla ona büyük ihsanlarda bulunuyor ve hoşdâşları arasından sadece onu seçtiğini belirterek ona olan güvenini ifade ediyordu. Kutluboğa da onu rahatlatmak için Kerek'i ele geçireceğine dair Kavsûn'a garanti veriyor ve bu konuda yemin ediyordu.⁶⁷ Ne var ki, Kavsûn'un korktuğu başına gelecek, eski arkadaşlıklar ön plana çıkarıldığından, büyük ihsanlarda bulunduğu ve en güvendiği adamlarından olan Kutluboğa ona sırt çevirecekti. Nitekim Kerek'te muhasara edilen Şihabeddin Ahmed bu hoşdâşlık ilişkilerini lehine kullanmak amacıyla, öncelikle Nasıriyye memlüklerinin o dönemdeki büyüklerinden Halep naibi Taştemur'a mektup yazarak ondan yardım istemişti. O, mektubunda bu ilişkileri hatırlatarak, Taştemur'un efendisi olan babası Muhammed b. Kalavun'un ailesine yapılan haksızlık ve zulümleri zikrediyor, Kavsûn'un kendisini öldürmek istediğini söylüyor ve yardımını talep ediyordu. Bu mektuptan çok etkilenen Taştemur, Nasıriyye memlüklerinin büyüğü olarak hadiseye el koymaya karar verdi. Eski dostluklarını ve kardeşlik ilişkilerini de kullanarak Kerek'i muhasara etmekte olan hoşdâş Kutluboğa'ya mektup gönderdi. O bu mektubunda, Kutluboğa'ya daha önce yanında küçük bir memlük olduğunu hatırlatıyor, şimdi ise Kavsûn'un emri altına girmeyi kabullenerek efendileri Muhammed b. Kalavun'un çocuklarını öldürmeye kalkıştığını belirterek onu kınıyordu. Bu sözlerden etkilenen Kutluboğa, muhasarayı kaldırarak, Şihabeddin Ahmed ve Taştemur'un saflarına geçti.⁶⁸ Bir defa daha hoşdâşlık ilişkileri galip gelmişti. Zira hem Taştemur, hem de Kutluboğa, Muhammed b. Kalavun zamanında birbirlerine "kardeşim" diye hitap edecek

66 İbn Tağriberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, X, 32.

67 İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 212.

68 İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 214-215.

kadar yakınlardı.⁶⁹ Son olaylar neticesinde ümera arasındaki ayrılık yeni bir boyut kazanmış ve Memlûk ordusu ikiye bölünmüştü. Bir tarafta Şihabeddin Ahmed taraftarı olan Taştumur ve Kutluboğa'nın başını çektiği Nasıriyye grubu, diğer tarafta ise iktidardaki sultanı destekleyen Kavsûn ve Dımaşk naibi Altunboğa'nın önderlik ettiği Eşrefiyye grubu yer alıyordu.⁷⁰ Daha sonra ele alacağımız gibi, bu gruplardan Eşrefiyye'ye mensup olanların çoğu, eski arkadaşlarının yer aldığı Nasıriyye'ye katılacaklardır.

Kutluboğa'nın, Taştumur'un telkinleriyle muhasarayı kaldırarak, beraberindeki emîrlerle birlikte Şihabeddin Ahmed'in tarafına geçtiği ve onu el-Melikü'n-Nasır unvanıyla Şam bölgesinde sultan ilan ettikleri haberi Kahire'ye ulaşmıştı. Dımaşk ümerasının çoğu ve Hama naibi Dokuzdemir'in de isyancı grubun saflarına katıldıkları ulaşan haberler arasındaydı. Dımaşk naibi Altunboğa, Dımaşk'taki ümeradan bazılarının bu isyancı gruplarla yazıştıklarına muttali olmuş ve bunu Kavsûn'a bildirmişti. Kahire'deki büyük emîrleri toplayan Kavsûn, kendisine ulaşan bilgileri onlara da iletmişti. Daha sonra da Dımaşk ve Şam bölgesindeki naiplere, Halep naibi Taştumur'a karşı harekete geçmeleri için mektup gönderdi, gerekli hazırlıklar için de para yolladı. Kahire'den gelen emir doğrultusunda Dımaşk naibi Altunboğa, Halep naibiyle savaşmak üzere ordusuyla harekete geçti (Cemaziyelahir/Kasım). Humus civarında Trablus naibi de ona katıldı. Bu sırada Hama naibi olan Dokuzdemir ise rahatsız olduğu bahanesiyle ona katılmayacağını bildirdi. Dımaşk naibi Altunboğa, kendisi Halep'ten dönene kadar Hama'dan çıkmaması konusunda Dokuzdemir'den söz alınca onu rahat bırakarak Halep'e doğru yola çıktı. Bu hareketi haber alan Halep naibi Taştumur ise, yanına bazı adamlarını alarak önce Elbistan'a kaçtı, daha sonra da Kayseri'ye gitti. Onun kaçmak üzere olduğunu öğrenen Dımaşk naibi Altunboğa'nın aldığı önlemler ise sonuç vermemişti. Daha sonra Halep'e giren Altunboğa şehri teslim aldı ve durumu Kavsûn'a bildirdi (2 Recep/12 Aralık).⁷¹

Kavsûn ise bu arada başkentte bazı tedbirler almaya çalışıyordu. Mısır'daki bütün emîrlere kıymetli hil'atler dağıtmış, Şihabeddin Ahmed ve Taştumur'un saflarına katılan Kutluboğa ve beraberindeki 34 kadar emîrin iktâlarını ve emîrlik payelerini başkalarına tahsis ettirmişti. Bunların mal-

69 Safedî, *A'yânü'l-asr*, II, 587; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 131.

70 İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebih*, III, 27-28.

71 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 581-583; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 33-35. Krş. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 205; İbn Kâdî Şühbe, *Târthu İbn Kâdî Şühbe*, II, 215-217.

larına da el koydurarak, yeni emîr olanlara veya terfi edenlere dağıttırılmıştı.⁷² O, bu faaliyetleriyle bir yandan kendisine taraftar toplamaya çalışırken, bir yandan da isyancıları cezalandırma gayreti içinde olmalıdır.

Diğer taraftan Şam bölgesinde hadiseler kontrolden çıkmıştı. Bu bölgeden gelen bir emîr, Dımaşk naibi Altunboğa'nın Halep üzerine sefere çıkmasından sonra durumu müsait gören Kutluboğa ve beraberindeki ordunun Dımaşk'a girdiğini, burada Şihabeddin Ahmed adına hutbe okutuklarını haber verdi (29 Recep 742/8 Ocak 1342). Bu sırada Altunboğa ile Halep'e gitmeyerek Dımaşk'ta kalan emîrler ve Gazze, Safed ve Hama naipleri de Kutluboğa'ya katılmışlardı. Bunlardan Gazze naibi Aksungur es-Sallârî,⁷³ Mısır'dan gelebilecek yardımları engellemek için Dımaşk-Kahire yoluna konuşlanmıştı.⁷⁴ Aksungur, başından beri bu isyanı destekleyenler arasındaydı ve Kutluboğa'yı Dımaşk'a girmesi için teşvik edenlerin başında yer alıyordu.⁷⁵ Dımaşk'a giren Kutluboğa komutasındaki isyancılar ise buradakiler tarafından iyi karşılanmışlardı. Daha önce sultan ilan edilen Şihabeddin Ahmed'in emriyle Dımaşk naibi olarak atanan Kutluboğa, savaş için hazırlıklara başladı. Beytülmal, tüccarlar ve çeşitli müesseselerden büyük miktarlarda para tahsil eden Kutluboğa, kendisine katılan emîrlerin de yardımıyla büyük bir ordu teşkil etmeye muvaffak oldu.⁷⁶ Diğer taraftan bütün bu gelişmeleri haber alan Kavşûn, büyük emîrlerle bir toplantı yaptı ve bunun sonucunda Gazze'ye üç emîrin başında bulunduğu bir birlik gönderilmesine ve ayrıca Kutluboğa'yla savaşmak üzere Dımaşk'a doğru hareket etmesi için Altunboğa'ya haber yolanmasına karar verildi.⁷⁷ Bahsedilen üç emîrin komutasındaki birliğin Altunboğa'nın yanına değil de, Gazze'ye yollanmasının nedeni tespit edilememekle birlikte, Altunboğa'nın beraberindeki ordunun sayıca yeterli olduğu düşünülerek, söz konusu birliğin bir destek kıtası olarak Gazze'de bekletilmesi uygun görülmüş olmalıdır.

Altunboğa'nın Dımaşk üstüne yürüdüğünü haber alan Kutluboğa ise ordusuyla birlikte şehir dışına çıktı ve şehre giden yolu tutarak buraya karargâh kurdu. Bu sırada Altunboğa da kalabalık ordusuyla Dımaşk'a

72 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 583.

73 Aksungur es-Sallârî (ö. 744/1343), Safed, Gazze ve Mısır'da saltanat naiplikleri yapan büyük emîrlerdendir. Biyografisi için bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*, I, 553-554; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, III, 58; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 230.

74 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 583-584; İbn Tağriberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, X, 35.

75 Safedî, *A'yânü'l-asr*, I, 553.

76 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 206-207; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 219-220.

77 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 584-585; İbn Tağriberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, X, 36.

ulaştı ve onun karşısında saf tuttu (15 Recep 742/25 Aralık 1341). Kutluboğa'nın şehrin ileri gelenlerinden bir heyet göndermek suretiyle başlatmış olduğu sulh müzakereleri, Altunboğa'nın, Şihabeddin Ahmed'e sultan olarak biat edilmesi şartını reddetmesiyle sonuçsuz kaldı. Ancak Altunboğa kendisiyle birlikte hareket eden Dimaşklı emîrlerin Kutluboğa'ya karşı savaşmayı doğru bulmamaları nedeniyle zor duruma düşmüştü. Diğer taraftan ağır hava şartları ve uzun süredir yolda olan ordunun yorgunluk ve yiyeceklerinin azalması gibi sebeplerle bezginlik göstermesi de Altunboğa ve kurmaylarının durumunu güçleştiriyordu. Sonuçta Altunboğa'nın ordusundaki emîrlerin ve askerlerin çoğu onu terk ederek Kutluboğa'nın saflarına geçtiler. Yanında Trablus naibinin dışında askerleriyle birlikte birkaç emîrin kaldığını gören Altunboğa geri çekilmek zorunda kaldı. Kutluboğa onu bir süre takip ettirdiyse de daha sonra bundan vazgeçerek Dimaşk'a geri döndü.⁷⁸ Dimaşk'a muzaffer bir şekilde dönmüş bulunan Kutluboğa, vakit geçirmeden Kayseri'de bulunan Halep naibi Taştumur'a mektup yazdı ve şartların müsait olduğunu belirterek onu buraya davet etti. Bir yandan da beraberindeki ümeraya Şihabeddin Ahmed'in sultanlığını destekleyeceklerine dair yemin ettirdi. Dimaşk'a gelmesi için teşvikte bulunduğu Şihabeddin Ahmed adına burada hutbe okutturdu ve para bastırdı. Bunların ardından Mısır'da bulunan Kavsûn'a da haber göndererek, onu Şihabeddin Ahmed'in sultanlığını kabule davet etti. Birçok eleştiri yönelttiği mektupta ayrıca, Kavsûn'a istediği bir şehri seçerek oraya naip olması teklifinde bulundu.⁷⁹

Diğer taraftan, savaş meydanından ayrılan Altunboğa, daha önce Mısır'dan Gazze'ye takviye olarak gönderilmiş bulunan emîrlerin yanına sığındı. Bunun ardından durumu ve Dimaşk'ta yaşananları Kavsûn'a bildirdi. Gelişmeleri öğrenen Kavsûn, ümerayı çağırarak bir toplantı tertip etti. Toplantı sonucunda Gazze'de bulunan Altunboğa ve daha önce buraya gönderilmiş olan ümeraya çeşitli hediyeler gönderilerek Mısır'a davet edilmesine, bu arada Dimaşk'a yapılacak bir sefer için de hazırlık yapılmasına karar verildi. Kavsûn bunlarla da yetinmeyerek sultan memlüklerinin bir kısmına emîrlik payesi verdi, onlara çeşitli ihسانlarda bulundu.⁸⁰ O, bir yandan da hadiselerin bu noktaya gelmesinde yakınında

78 İbn Kesir, *el-Bidâye*, XIV, 207-208; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 223-224.

79 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 585, 586; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 37.

80 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 586; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 37-38. Krş. İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 225-226.

bulunan bazı emîrlerin rolü bulunduğu kanaatindeydi. Yakınlarından bazıları, şüphelendiği büyük emîrleri bertaraf etmesi ve bunların yerine güvenebileceği kimseleri getirmesi hususunda ona telkinlerde bulunuyorlardı. Ona böyle telkinler yapıldığı duyulmaya başlayınca, Aydoğmuş, Almelik, Yelboğa el-Yahyâvî ve Altunboğa el-Mardinî gibi büyük emîrler, Kavsûn'un kendilerini hedef alacağını düşünerek, ortak hareket etmeye karar verdiler. Kanaatlerine göre, Kavsûn, Dımaşk naibi Altunboğa'nın Mısır'a gelmesinin ardından kendilerini bertaraf edecekti. Dolayısıyla daha önce davranıp, Kavsûn'u öldürmek ya da tutuklamak, bunlar mümkün olmazsa da Şam'a kaçmak üzere ittifak ettiler (28 Recep 742/7 Ocak 1342).⁸¹

Söz konusu ümerayı, Kavsûn'un aleyhine çeviren başka sebepler de vardı. Bunların başında Beştâk ve sabık sultanın onun emriyle öldürülmesi geliyordu. Aydoğmuş ile yaşadığı gerginlik de ümeranın Kavsûn'a karşı temkinli davranmaya başlamasına sebep olmuştu. Altunboğa'yı geri çekilmeye mecbur ederek Dımaşk'a hâkim olan Kutluboğa'nın, gizlice Aydoğmuş ve beraberindekileri Kerek'e davet etmesi ve Şihabeddin Ahmed'in sultanlığını tasdik etmeye çağırması da önemli nedenler arasındaydı. Bu sırada Kahire'ye doğru gelen Dımaşk naibi Altunboğa'nın karşılanmasını bir tören havasına sokmak isteyen Kavsûn'un büyük harcamalara girişmesi ve ümera ile hasekîlere yüksek miktarlarda ihsanlarda bulunması, aleyhine dönmüş bulunan ümerayı harekete geçiren asıl etken oldu. Zira bu harcamalar onun tahtı ele geçirmeye karar verdiğine hamedilmiş, Kavsûn'un saltanatı ele geçirmesinin kendileri aleyhine doğurabileceği sonuçlardan çekinen Aydoğmuş ve arkadaşları harekete geçmeye karar vermişlerdi. Aydoğmuş, bir yandan hasekîlerden Altunboğa el-Mardinî, Yelboğa el-Yahyâvî gibi emîrler ve bazı sultan memlûklerini kendisine katılmaya ikna ederken, bir yandan da büyük emîrlerden Almelik ve Çengeli b. İlbaba gibi önde gelenlerin desteğini almaya muvaffak oldu. 28 Recep (7 Ocak), gecesini harekete geçen Aydoğmuş ve beraberindekiler, gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra ahırlarında Kavsûn'un ortaya çıkmasını beklemeye başladılar. Bunları haber alan Kavsûn, Kal'atülcebel'de bulunan emîrleri huzuruna çağırdı, yanındaki memlûklerini de silahlandırdı. Çağrılan emîrlerden Çengeli ve Baybars el-Ahmedî'nin başını çektiği bir kısmı Kavsûn'un yanına geldiler.⁸²

81 İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 227.

82 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 586-588; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 38-40.

Kavsûn'un bu sırada kendisi aleyhinde kurulan ittifakın boyutlarının farkında olmadığı da anlaşılmaktadır. Nitekim memlûkleri ve yanındakilerle birlikte harekete geçmeye karar verdiğinde, aslında isyancı grupla birlikte hareket eden Altunboğa el-Mardinî ona sabahı beklemesini tavsiye ederek oyalama taktiği güdüyor, Kavsûn ise bu tertipten habersiz olduğundan buna rıza gösteriyordu.⁸³ Oysa bu, hoşdâş olan ümeranın bir kısmının Kavsûn'un tarafında görünerek arkadaşlarının zaman kazanmasını sağlama gayretlerinden başka bir şey değildi. Nitekim Kavsûn onlara hoşdâşlarının ne yapmaya çalıştıklarını sorduğunda, bu emîrlerin kendisinin yanında olduklarını belirterek, arkadaşlarının tertibinden habersiz olduklarını söylemeleri ve daha sonra Aydoğmuş ve beraberindekilere katılmaları⁸⁴ bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

29 Recep (8 Ocak) sabahı Aydoğmuş, sultanın tabilhânesinden (etabilhânâtü's-sultâniyye)⁸⁵ kösleri çıkarttırarak, isyanın başladığını ilan ettirdi ve herkesi kendisine katılmaya davet etti. Daha önce meydana gelen sultan memlûklerinin isyanındaki ağır cezalardan dolayı Kavsûn'a karşı kin dolu olan birçok memlûk ve halktan kimse de bu çağrıya uyararak Aydoğmuş'un etrafından toplandılar. Aydoğmuş, halk arasından bu isyana katılan çapulcuları, Kavsûn'un ahırlarını talan etmeye teşvik etti. Böylece onun ve memlûklerinin hareket kabiliyetlerini kısıtlamak istiyordu. Bu çapulcular Kavsûn'un evini, ahırını, silah deposunu ve diğer müstemilatını talan ettiler. Bunlara mani olmak isteyen Kavsûn'un memlûklerini de hasekî ümerası ve memlûklerinin yardımıyla etkisiz hale getirdiler. Kavsûn'un memlûklerinden bazıları bu sırada olaylardan haberdâr olan ve

83 Safedî, *A'yânü'l-asr*, I, 607-608; Sarimüddin İbrahim b. Muhammed b. Aydemir b. Dokmak, *el-Cevherü's-semîn fi siyeri'l-hulefâ ve'l-mülûk ve's-selâtin* (nşr. Saîd A. Âşûr), Mektepe 1982, s. 369-370.

84 İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 227-228. Krş. Safedî, *A'yânü'l-asr*, IV, 139; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 42.

85 Daha önce bahsedilen sultana ait depolardan biri olan tabilhâne, mehterhâne veya bando takımı olarak da nitelendirilebilecek müzik aletlerine veya onların muhafaza edildiği yere denilmektedir. Tabilhanedeki müzik aletleri, kösler, davullar, ney, kaval gibi üfleli çalgılar, zurna ve zilden müteşekkildir. Hükümdarlara mahsus alâmetler arasında da sayılan tabilhâne, Memlûkler döneminde biri yatsı namazından sonra, diğeri sabah namazından önce olmak üzere günde iki defa çalınırdı. Sabah namazından önceki tabilhâne icrasına "devre" denirdi. Sultanlar sefere çıktıklarında tabilhâneleri de yanlarında bulundur, çadırının etrafında belirli zamanlarda çalınırdı. Tabilhânelerin genel idaresi emîrî aleme ait olmakla birlikte, işleri mihtârü't-tabilhâne denilen bando yöneticisi yürütürdü. Maiyetini de bu müzik aletlerini çalan müzisyenler oluştururdu. Tabilhâne hakkında daha geniş bilgi için bk. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 8-9, 13; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 316.

Kahire dışında bekleyen Dımaşk naibi Altunboğa'nın yanına gittiler. Ancak Aydoğmuş, onlar daha Altunboğa'ya ulaşmadan bu emîre haber yollayarak, Kavsûn'un memlûklerini kabul etmemesini veya kendi memlûkleri ile karışmalarına mani olmasını istemişti. Böylece Kavsûn için bütün çıkış yolları kapanmış oldu. Başka çare bulamayan Kavsûn teslim olmak zorunda kaldı. Meliktemur es-Sercüvâni ve bir başka emîr onu teslim alarak Kal'atülcebel'in burçlarından birinde hapsedtiler. Bu sırada Kahire dışında bekleyen Dımaşk naibi Altunboğa, yanındakiler ve Kavsûn'un memlûkleriyle birlikte, Aydoğmuş'la mücadele etmeyi ve kontrolü eline geçirmeyi düşündüyse de yanında bulunan Trablus naibinin buna muvafakat göstermemesi nedeniyle vazgeçmek zorunda kaldı. Aydoğmuş ise önce onu ve beraberindekileri iyi karşıladı. Ancak daha sonra isyancı emîrleri toplayarak, hem Kavsûn'u, hem de Dımaşk naibi Altunboğa ve beraberindeki emîrleri, hapsedilmek üzere İskenderiye'ye gönderme kararı aldırdı (29 Recep/8 Ocak). Aynı toplantıda Çengeli ve Baybars el-Ahmedî, Kerrek'teki Şihabeddin Ahmed'i tahta çıkarmak üzere Mısır'a getirmeleri hususunda görevlendirildiler.⁸⁶

Kavsûn ve taraftarlarının tutuklanmasıyla el-Melikü'l-Eşref Alaeddin Küçük dönemi sona ermişti. İsyanın elebaşısı olan Aydoğmuş ve beraberindeki ümera, 1 Şaban 742 (10 Ocak 1342) tarihinde onu tahttan indirdiklerini ilan etmelerinin ardından, idareye tamamen hâkim oldular.⁸⁷

İsyancı ümera arasında hoşdâşlık ilişkileri üzerine temellenen bu işbirliği, bir sultanı tahttan indirip, diğerini yerine geçirmek ve idareye hâkim olan elit grubu değiştirmekten başka bir fayda sağlamamıştır. Aksine, daha sonra gelişen hadiseler, devleti sosyal ve ekonomik açıdan daha zor duruma sokmuştur. Şöyle ki, Kahire'deki isyanı başlatan lider konumundaki Aydoğmuş'un kendi emellerine nail olmak için isyan sırasında çapulcuları, Kavsûn'un evi, ahır ve diğer müstemilatını yağmalamaya teşvik etmesi, sonrasında bu yağma ve talanın yayılmasına yol açmış, bu, hadiselerle ilgisi olmayan birçok masum insanın zarar görmesine neden olmuştu. Kahire'deki halkın bu kargaşa ortamı yüzünden büyük sıkıntılara maruz kalması, isyancı ümeranın da tepkisini çekmiş ve bundan sorumlu tuttukları Aydoğmuş'u tenkit etmeye başlamışlardı. Şehirde yağmacılığın artması ve can güvenliğinin tehlikeye düşmesi sonucu, idareye

86 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 588-590; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 40-44. Krş. İbn Dokmak, *el-Cevheru's-semîn*, s. 370-372; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 228-229.

87 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 594; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 48, 50-51.

hâkim olan ümera çok sayıda emîri bu çapulcuları engellemekle görevlendirmek zorunda kalmışlar, bunların ağır cezalara çarptırılmasıyla olayların ancak önüne geçilebilmişti. Kavsûn'un evinden çalınan altın vb. kıymetli eşyaların büyük miktarlarda olması ve halkın elindeki altın miktarının çoğalması nedeniyle paranın değeri de düşmüştü.⁸⁸

Diğer taraftan, Kavsûn ve beraberindeki ümeraya karşı ilk hareketi başlatan Taştumur ve sonradan ona katılan Kutluboğa da, umduklarına nail olamamışlardı. Nitekim Şihabeddin Ahmed'in tahta çıkarılmasından kısa bir süre sonra, sultanın bunların hoşdâşlarıyla anlaşması sonucu getirildikleri önemli görevlerden azledilerek tutuklanmışlar ve bunun ardından katledilmişlerdi.⁸⁹ Dolayısıyla, onların bizzat tahta çıkardıkları sultan ve beraber hareket ettikleri hoşdâşları tarafından bu muameleye maruz bırakılmaları, Memlûkler Devletinde gücün ne kadar çabuk bir şekilde el değiştirebildiğini gösterdiği gibi, bu amaçla yapılan işbirliklerinin kolaylıkla bozulabileceğini de ortaya koymaktadır.

Sonuç

el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun, daha önceki tecrübelerinden hareketle, üçüncü saltanatı sırasında iktidara tam anlamıyla hâkim olabilmek ve yönetimde istikrarı sağlayabilmek için farklı bir strateji geliştirmiştir. Bu strateji istikametinde, öncelikle kendisinin satın alarak yetiştirdiği ve ona bağlı bir memlûk ve hasekî ümerası grubu oluşturmuş, bunları, devreden çıkardığı kıdemli büyük emîrlerin yerine tedricen idareye yerleştirmiş, ancak hiçbirinin aşırı güçlenmesine müsaade etmemiştir. Muhammed b. Kalavun'un gerek devreden çıkardığı kıdemli büyük emîrlerin önemli bir kısmına, gerekse kendi yetiştirdiği bazı büyük emîrlere uyguladığı ağır cezalandırma biçimi, idaredeki herkesin gözünü korkutmuş ve onun istibdat rejimine yönelik muhtemel başkaldırlara karşı caydırıcı rol oynamıştır. O, daha sonra bu stratejisinin tamamlayıcı bir unsuru olarak, idarî görev vermediği, kendisine son derece sadık, berrânî denilen ve hoşdâşlık ilişkileri bulunmayan, yönetimde bir noktaya kadar etkinlik sahibi ikinci bir hasekî grubu teşkil etmiştir. Bunları gerek birinci gruptaki hasekîlere, gerekse kendine mensup olmamakla birlikte âkil

88 Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 591-593; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, X, 44-46.

89 Bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*, II, 590, IV, 118-119; İbn Haldûn, *el-Muqaddîmât*, V, 507; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-semîn*, s. 373.

adamlar olarak mevcudiyetlerine izin verdiği kıdemli bazı emîrlere karşı denge unsuru olarak kullanmıştır.

Kendisinin son dönemlerine kadar etkili olan bu strateji, mütemadiyen güçlerini artıran ve birbirlerine karşı hasmâne duygular içinde bulunan berrânî hasekilerinden Kavsûn ve Beştâk gibi emîrlerin, onun ölümünden hemen önce başlayan nüfuz mücadelesini önleyememiş, ölümünden sonra tahta çıkan genç veya küçük yaştaki tecrübesiz oğulları döneminde meydana gelen emîrlar arası mücadelelere de zemin hazırlamıştır. Şöyle ki, Muhammed b. Kalavun'un istibdat rejiminde, yönetimde hâkimiyet kurma imkânı bulamayan büyük emîrlar, onun ölümünün ardından oluşan boşluğu fırsat bilerek idareyi ellerine geçirme gayretine girmişler, bunu gerçekleştirebilmek için de geçici olarak işbirliği yapmışlardır. Bu sırada sorun çıkaran Beştâk da, Kavsûn'un mahirâne siyasetiyle devreden çıkarılmıştır. Ne var ki, bu işbirliği birkaç ay içinde bozulmaya yüz tutmuş, birinci hasekî grubunun hoşdâşlık ilişkilerinin şekillendirdiği yeni bir mücadele başlamıştır. Bütün taraflar Nasiriyye memlûklerine mensup bulunmakla birlikte, kışlalarda birlikte yetişen ve birbirlerine hoşdâşlık bağıyla bağlı olan birinci hasekî grubunun oluşturduğu büyük emîrlar, böyle imkânlardan mahrum bulunan Kavsûn ve beraberindekileri devreden çıkarmak için önceleri gizlice, daha sonra aşikâr bir biçimde birleşerek devletin mukadderatına hâkim olmak için mücadeleye girişmişlerdir. Nitekim Kutluboğa el-Fahrî, Altunboğa el-Mardinî ve Meliktemur es-Sercüvânî gibi önceleri Kavsûn'un yanında yer alan emîrlar, hatta Meliktemur es-Sercüvânî örneğinde görüldüğü gibi Şihabeddin Ahmed meselesinin büyük boyutlara ulaşmasında pay sahibi olanlar, daha sonra hoşdâşlarının tarafına geçerek Kavsûn'u ortada bırakmaktan çekinmemişlerdir.

Diğer taraftan bu mücadele devleti hem idarî, hem de sosyal açılardan istikrarsızlığa sürüklemiştir. Huzur ve istikrarın hâkim olduğu Muhammed b. Kalavun'un üçüncü saltanat döneminden hemen sonra başlayan bu mücadeleler, Türk Memlûkler döneminin sonuna kadar devam etmiş, bu dönemin sona ermesi ve Çerkez hâkimiyetinin başlamasına kadar giden sürecin mihverini oluşturmuştur.

